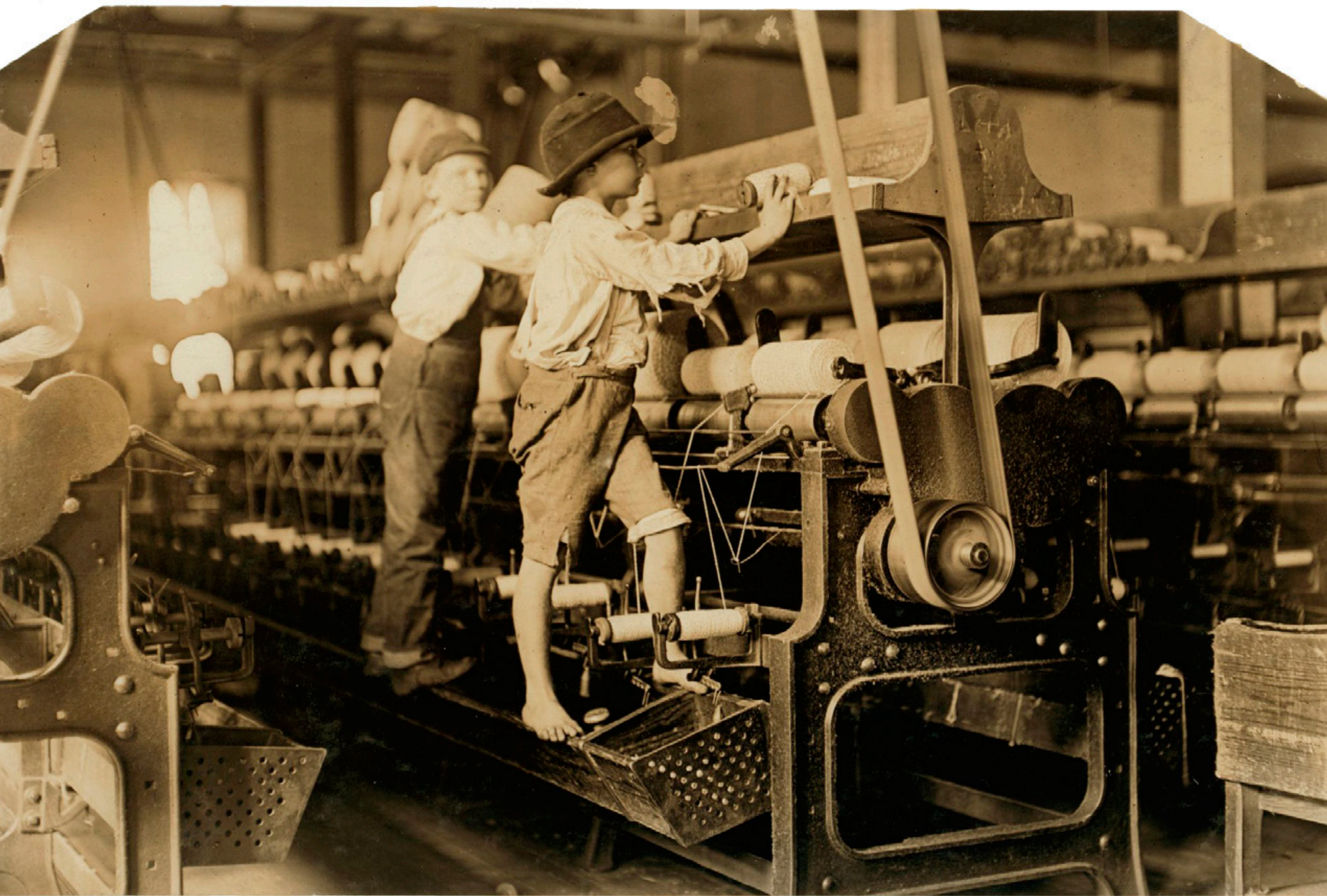
Theo Knippenbergs

Bulkboek®
DIGITAAL

literaire klassieken - Reeks 19e eeuw

J.J. Cremer

Fabriekskinderen

ISBN: 978-9-08350-249-6

Inhoud

Kinderarbeid in Nederland	**3**
Fabriekskinderen: Vooraf	**9**
Fabriekskinderen: Het verhaal	**11**

Video's en websites over kinderarbeid

J.J. Cremer op Literatuurgeschiedenis.org

Er zijn op internet honderden websites en clips te vinden over kinderarbeid. Om je alvast op weg te helpen vind je hier een tiental videoclips op SchoolTv

Colofon

Dit bulkboek is vormgegeven door Natascha Frensch (www.natascha-frensch.nl) en samengesteld door Theo Knippenberg voor BruutTAAL Educatieve Uitgeverij (bulkboek@bruuttaal.eu)

Kinderarbeid in Nederland

150 jaar geleden schreef J.J. Cremer deze novelle die bedoeld was als een aanklacht tegen kinderarbeid.
Op 7 maart 1863 droeg hij zijn aanklacht tegen kinderarbeid in de Leidse wolspinnerijen voor.
Nog datzelfde jaar werd het als boek uitgegeven onder de titel "Fabriekskinderen", en nu, exact anderhalve eeuw later, als digitaal bulkboek.

Eeuwenlang was kinderarbeid, ook in Nederland, heel gewoon. Kinderen, ook de allerkleinsten, hielpen mee met de dagelijkse werkzaamheden. Op het platteland hielpen ze mee de oogst binnen te halen, in de stad hielpen ze hun ouders met hun broodwinning, bezorgden bestellingen, naaiden kleding of hielpen in de werkplaats of aan het weefgetouw.

Pas in de 19e eeuw, door de uitvinding van de stoommachine, werd kinderarbeid een groot probleem.
De stoommachine zorgde voor de opkomst van fabrieken met machines, overal in het land, en daardoor ook voor een nieuwe klasse werknemers, de arbeiders.

Voor de eigenaren van die fabrieken en voor hun geldschieters en bankiers betekende de stoommachine dat ze veel meer geld konden verdienen.
Voor de snel groeiende groep arbeiders werd het leven alleen maar zwaarder. Ze maakten lange dagen. Zo'n machine kon tenslotte dag en nacht doorwerken, die werd niet moe.
De arbeiders kregen ook weinig loon. Er werden in heel Europa

nieuwe fabrieken gebouwd, die met elkaar concurreerden. De machines waren overal even duur, dus de fabrikanten konden alleen goedkoper produceren dan de concurrenten door te bezuinigen op de loonkosten. De arbeiders verdienden daardoor veel te weinig om met het hele gezin van te leven. Daarom moesten hun vrouw en hun kinderen ook werken, om samen te overleven.
Zeker toen in 1847 de aardappeloogst mislukte, waardoor de prijs van de resterende aardappels (verreweg het belangrijkste volksvoedsel) enorm steeg, werden veel kinderen door de honger naar de fabrieken gedreven.
Rond 1850 woonden in Nederland zo'n 600.000 kinderen van 12 jaar of jonger. Daarvan werkten er maar liefst meer dan 450.000! Al deze kinderen gingen dus niet naar school.

De fabrikanten vonden het ook geen probleem om kinderen als werknemers te hebben. Kinderen waren minder opstandig dan volwassenen, ze waren gehoorzamer dan volwassenen en ze klaagden minder snel over het werk.
Ook konden kinderen met hun kleine handen makkelijker tussen de machines, dan volwassenen met hun grotere handen.
Maar het belangrijkste vonden de fabrikanten dat kinderen veel goedkoper waren dan de volwassenen. Zo maakten de fabrikanten meer winst, als er meer kinderen werkten.

Het resultaat was dat rond het midden van de 19de eeuw steeds meer kinderen zware arbeid verrichtten en lange dagen maakten, soms tot wel 16 uur per dag. Ook werkten ze vaak

met gevaarlijke machines zodat ongelukken geen zeldzaamheid waren.
In de fabrieken was het donker, de lucht was erg ongezond, het lawaai vaak oorverdovend en het werk was loodzwaar, terwijl de kinderen nauwelijks te eten kregen.
De kinderen werkten vaak al vanaf hun vijfde of zesde jaar. De hele dag, ook op zaterdag.

Bekend is het verhaal van de glasfabriek van Petrus Regout in Maastricht, waar de ovens dag en nacht brandden. De fabriek draaide met twee ploegen die elk twaalf uur moesten werken. Kinderen van zes tot tien jaar oud liepen zo rond twaalf uur ‘s nachts halfslaperig over straat om aan hun werk te beginnen. Regout vond dat niet zo’n probleem. Volgens hem konden de kinderen best wat slaap missen.

Pas in de tweede helft van de 19e eeuw kwam er langzaam een protest op gang tegen kinderarbeid.
Artsen en onderwijzers legden uit dat het werk ongezond was en dat kinderen thuis hoorden in de schoolbanken.
En zelfs sommige fabrieksdirecteuren begonnen in te zien dat ze kinderen beter pas in dienst konden nemen nadat die hun lagere school hadden afgemaakt. Kinderen van twaalf jaar en ouder die konden lezen en schrijven, waren immers beter inzetbaar in de fabriek.
De fabriekseigenaren kregen tegelijkertijd minder behoefte aan kinderhanden omdat steeds meer werk door machines werd overgenomen.

De conservatieve Nederlandse regering aarzelde lang om kinderarbeid te verbieden. Kinderarbeid was een zaak van de fabrieksdirecteuren, niet van de regering!
Wel benoemde de regering een inspecteur die verslag moest uitbrengen van kinderarbeid aan de stoommachines. Maar zijn advies om kinderarbeid te verbieden werd niet opgevolgd.

Daarom vroeg deze inspecteur aan de populaire schrijver Jacob Jan Cremer, zwager van een van zijn nichtjes, of hij hierover wilde schrijven. Na enige aarzeling was Cremer daartoe bereid. Hij bezocht de wolspinnerijen in Leiden,waar veel jonge kinderen werkten.
Getroffen door de vreselijke omstandigheden waarin deze kinderen moesten werken en leven, schreef hij "Fabriekskinderen".

Mede door deze novelle kwam er eindelijk een wetsvoorstel tegen kinderarbeid, het zogenoemde "Kinderwetje van Van Houten". Het werd ingediend door Samuel van Houten, lid van de Tweede Kamer (die toen 70 leden had).

Officieel is het een wet "*houdende maatregelen tot het tegengaan van overmatigen arbeid en verwaarloozing van kinderen*".
De wet begint met: "Artikel 1: *Het is verboden kinderen beneden de 12 jaar in dienst te nemen of in dienst te hebben*."

Op 19 september 1874 diende Van Houten zijn wetsvoorstel in. Het maakte grote indruk op de andere leden van de Tweede

Kamer die over deze wet moesten stemmen. De stemming werd een groot succes: 64 stemden voor, 6 tegen. Daarmee was “Het kinderwetje van Van Houten” aangenomen.
Van toen af aan was kinderarbeid in fabrieken en werkplaatsen in Nederland door kinderen onder de twaalf jaar verboden.

Andere soorten arbeid voor kinderen, thuis of op het land, waren echter nog steeds toegestaan. Bovendien werd bijna niet gecontroleerd of de wet ook echt nageleefd werd. Daarom bleef de kinderarbeid in fabrieken toch nog jarenlang doorgaan.
Pas vanaf 1882 was er een Arbeidsinspectie die moest controleerden of de wet werd nageleefd. Een fabrikant die zich niet aan de wet hield, kon een boete krijgen en zelfs in de gevangenis komen.
Maar nog steeds waren andere vormen van kinderarbeid wel toegestaan. En nog steeds gingen veel kinderen daarom niet naar school. Daaraan kwam pas een eind in de 20e eeuw. In 1901 kwam de “leerplichtwet”.
Vanaf toen af aan moesten alle kinderen van 6 tot 12 jaar naar school, het was verplicht. In 1969 werd de tijd dat je op school moest zitten verlengd naar 9 jaar. In 1975 is dat 10 jaar geworden, dus elk kind tot 16 jaar moet nu in Nederland onderwijs volgen.

Dit boek, “Fabriekskinderen”, heeft daarmee in Nederland zijn doel bereikt.
Maar in veel landen, bijvoorbeeld China, India en Bangladesh, komt kinderarbeid nog steeds voor. Veel van wat we hier kopen,

is daar door kinderhanden gemaakt: van t-shirts en jeans tot mobiele telefoons en laptops.
In die landen is kinderarbeid ook wettelijk verboden (in India al sinds 1947), maar daar wordt de wet, net als eerder in Nederland, niet echt nageleefd, en controleurs worden gewoon omgekocht.
Er zijn op dit moment ruim tweehonderd miljoen kinderarbeiders over de hele wereld. Veel daarvan onder even slechte omstandigheden als de kinderen in dit bulkboek.
En nog steeds sterven er elk jaar zo'n twintigduizend "Fabriekskinderen", door het gevaarlijke werk en de slechte omstandigheden.

Theo Knippenberg

Vooraf

't Is winter. Een koude decembernacht houdt met kille vingers oud Hollands grijze academieveste[1] *een blinddoek voor de ogen.*

Slechts een waardig trawant van de reuzengeest van deze eeuw voert strijd met de nacht en rukt er gedurig de blinddoek weer los. Zie maar, de gasvlammen[2] *werpen van afstand tot afstand een vluchtig licht in de holle straten en ginds langs de sombere grachten.*

Waartoe die strijd; waarvoor dat licht? Immers de stad ging ter ruste en slaapt. Geloof het niet, want telkens moet ze wakker en ziende zijn, wakker en ziende om er te waken voor het onheil dat naderen kon.

En de oude stad, zij slaapt dan ook niet. Slechts bij wijlen bevangt haar een lichte sluimering, en 't schijnt u toe als droomde zij van haar aloude roem - even als de tedere loot van de grijze vorst der Alpen[3]*, die zoetjes dommelt aan haar boezem, en murmelt en fluistert van de grootheid van zijn afkomst.*

Maar toch, hoe vluchtig ook haar sluimering mag zijn - telkens turend over de blinddoek heen, om er te waken zelfs in de nacht, toch vermag zij het niet zo als zij 't zou willen.

De arme is ziek!

Ja, 't hoofd is wel helder, zelfs helderder dan voorheen; ja haar hart klopt wel even luid voor deugd en voor trouw als in de dagen van haar jeugd, nochtans, u ziet het wel hoe haar rechter-arm als verlamd daar ter neder licht.

Luister: Een deel van haar edelste sappen gingen over in onzuivere vochten; in vochten die zich vormden tot een afzichtelijke wonde; een wonde die haar krachten verteert, en wellicht haar voert in het einde tot de sloping van haar glorierijk bestaan.

Arme stad! Dochter van de Staat! Richt u op, werp u aan 's

1 Bedoeld wordt Leiden, de oude universiteitsstad. • 2 De Leidse straten werden, heel modern voor die tijd, verlicht met gaslantaarns. • 3 Bedoeld wordt de rivier De Rijn, die in de Alpen ontspringt.

vaders borst. Daar zijn nog zusters die lijden als u. Smeek hem dat hij voor u en voor haar ter hulpe komt, dat hij zijn dienaars zend met artsenij en zalf, als dat nodig is, met vlijmend lancet.

Maar u, novellendichter, wat spreekt u in beelden en raadsels? Hoort u niet reeds de stem opgaan, die u vermaant tot eenvoud en kalmte, die u toeroept: Blijf wie u zijn wilt?

En ja, hij voelt wel de juistheid van die woorden; maar ach! koortsachtig jaagt hem het bloed door de aders, want ziet u - men heeft hem die wond getoond! Van hem heeft men een woord verlangt aan de vader van de lijdende stad; een smeekwoord om hulp, om spoedige redding. Was het wonder dat hij moeite had al aanstonds de juiste toon te treffen, beseffend het hoog gewicht van zijn roeping. Nochtans van nu aan zal hij trachten eenvoudig te zijn, o n t z e t t e n d eenvoudig.

I

‘t Is winter. Koud was de decembernacht, en ijzig koud is nog zijn vroege morgen.

Zes slagen bromt de klok uit Leidens hoogste toren.

Door de Breestraat en de Hoogewoerd leidt onze weg naar een van de achterbuurten in de stad.

Bij het licht van een gaslantaarn zien wij, op weinige schreden afstand, een armelijke woning. Haar bouw herinnert aan Leidens glorievolle eeuw[4], aan de eeuw toen zijn zonen en dochters kloek waren en sterk, en streden voor recht en voor vrijheid.

Niets is er aan die gevel veranderd; alleen zou u bij dag kunnen zien, hoe de kleine in lood gevatte ruiten van voorheen, naar de eisen des tijds, door een wat groter soort zijn vervangen. - Eertijds kon Gods lieve zon slechts luttel in die woning schijnen; maar nu ....? Helaas! u ziet het niet hoe die grotere ruiten voor ‘t meeste deel met een vettig stof zijn overdekt, hoe er veel, onachtzaam gebroken, slechts ruw met ondoorschijnend papier werden beplakt, hoe er thans in die armoedige woning, overdag, nog minder licht straalt dan weleer, en - dat is bedroevend, erg bedroevend!

Maar stil, ik moet eenvoudig zijn. Welnu, volg mij in de kleine woning. In de kamer, die wij al meteen door de voordeur betreden, zou een volslagen duisternis heersen, indien niet de gaslantaarn daarbuiten, door het eerder genoemde venster, enig schijnsel naar binnen wierp. Het zwaar geronk van een man, naast de geregelde of snellere ademhaling van enige slapende kinderen, treft onze oren.

Juist op dit ogenblik kondigt de grote torenklok het zesde

4 De 17e eeuw, toen Leiden een van de meest vooraanstaande steden ter wereld was.

uur na middernacht aan. In de bedstee waaruit het naar geronk blijft klinken, hoort u, tegelijk met de eerste klokslag daarbuiten, enige beweging. 't Is een vrouw die zich haastig opricht. Met een nijdig: 'Snork toch zo niet!' geeft zij de man aan haar zijde een stomp op de schouder, en luistert - terwijl het nare geluid een tijdje verstomt, nauwlettend naar de doffe klokslag uit de verte.

'Zes!' bromt de vrouw binnensmonds; rekt zich geeuwend de leden; stapt nu spoedig uit de hoge bedstee, en sloft een ogenblik later op neergetrapte pantoffels naar een andere bedstee.

Drie kinderen slapen er bijeen; twee jongens van tien en dertien jaren, en een meisje dat bijna haar twaalfde jaar heeft bereikt. In de slaapstee van de ouders kreunt vluchtig een kind van weinige maanden, waarschijnlijk nu het bespeurt dat moeder hem verliet, en in de wiegje er voor, droomt een meisje van vier jaren misschien, met een droevig lachje om de mond, van mooie winkels met allerlei brood.

'Toe kinders, er uit!' roept de moeder met schrille stem het slapende drietal toe, en als zij het schamele dekkleed heeft weggeslagen, dan trekt zij de oudste knaap bij de arm, haar Evert die, langzaam ontwakend met lodderige blik voor zich heen ziet, terwijl zij verder op soortgelijke wijze de beide andere kinderen tracht te wekken.

Die taak is geen lichte. Saartje althans weert onbewust de moederhand af die haar diepe slaap komt verstoren; wijkt naar de achterste hoek van de bedstee terug, en kromt zich schier tot een bal ineen, met het hoofd op de knieën.

Een klagend geween vervult eensklaps het vertrek. 't Is Sander, de jongste van de knaapjes. Onbarmhartig door de moeder uit

de bedstee getild, staat hij half wakend half dromend, met de blote voetjes op de kille vloer.

‘Stil, Sander, als vader het hoort!’ vermaant de moeder, en als zij nu hem en ook haar oudste - die inmiddels zijn bed heeft verlaten, de schamele kleren heeft toegeduwd, dan tast zij op nieuw naar het weggedoken meisje; trekt haar bij haar hemdrokje naar voren, en beurt het kind, dat woest van zich afslaat, almede uit het bed.

Saartje, op de grond gezet, opent de ogen; zij droomde daar even dat een akelig dier haar bij de keel had; nu ziet ze ..... haar moeder; en de tedere handjes klemt ze inéén, en de kille knuistjes drukt ze tegen de brandende oogen, en zegt, dat het zo tikt in haar hoofdje.

Maar de moeder hoort het niet. Toen zij Sander heeft losgelaten om het meisje te wekken, is het jongetje, overheerst door de slaap, op de knieën gezakt en ligt met het hoofd tegen de muur, op nieuw in een diepe rust.

“t Is ook wat erg; om twaalf uur naar bed!’ mompelt de moeder. Zich schielijk tot het jongetje voorover buigend, schudt zij hem nogmaals wakker, doch, als nu het kind opnieuw en sterker dan straks aan het huilen gaat, dan legt zij hem haastig de hand voor de mond en ziet er met angstige blik naar de kant van haar bedstee, want - ruw klinkt de stem van haar man, met een nijdige vloek: ‘Hè - mondhouwen. Zeg!’

2

Een klein kwartier later beweegt zich een schamel drietal kinderen in de nog onbevolkte straten van Leidens achterbuurt.

De nachtwacht die van zijn laatste ronde huiswaarts keert, hij kent ze wel. ‘t Zijn de kinderen van Gerrit Zwarte, de voormalige timmermansknecht; van Zwarte die sinds een paar jaren - zoals hij zich uitdrukt - bang voor springende knokels is geworden, en daarom zijn handen maar in de broekzakken houdt.

Daar gaan ze, die kinderen. Evert, de oudste, trekt Sander met zich voort en paait de bibberende kleine met de woorden: ‘Kom maar, ‘t is warm daar ginder.’

Sander kan ‘t niemendal schelen; hij wil er gaan liggen, hier op die stoep, en - met het handje waarin nog de kruimels van de straks gekregen en haastig opgegeten koude aardappel kleven, wrijft hij zich steeds en alweer langs de loodzware oogleden: hij wil niet verder - weet je, hij wil niet!

En Saartje, met opgetrokken schouders en de armen in haar boezelaar[5] gerold, gaat ze haar broertjes op enige schreden afstand haastig vooruit. Bij iedere voetstap die ze doet tikt het haar sneller en sterker in ‘t hoofdje; dat heeft ze eergister ook gehad; maar nu is ‘t erger, veel erger; ze zal maar doorlopen, nóg harder, dat ze eerder in de warmte komt.

Saartje is ginds om de hoek reeds verdwenen. Evert kan met Sander, die hij stevig vasthoudt, niet zo haastig voortgaan. Eensklaps ontsnapt er een nare kreet aan zijn mond; met pijnlijk gebaar trekt hij ijlings de hand terug, waarmee hij Sander heeft voortgetrokken. Het arme slaapdronken kind had hem kwaadaardig gebeten, gebeten in de hand die tot lopen hem

5 **boezelaar:schort voor vrouwen en meisjes**

dwong, terwijl hij slapen wilde, niets anders dan slapen.

'Lelijke rakkert!' schreeuwt Evert en.....

Maar nee, wij vervolgen hier niet. Arme zwakke, onwetende schapen! We zouden u beschuldigen, wij, terwijl we slechts deernis met u hebben en slechts medelijden voor u vragen. Ha! of we niets meer voor u wilden!

En waarheen zal het nu?

Zie, een stenen vinger[6], hoog zich verheffend boven de daken, hij wenkt uit de verte. En daar - u betreedt er een van de vele werkplaatsen van de grootse werkman, kloekste zoon van de geest[7] die we noemden. Wondere spruit van genie en verstand, bedeeld met ontzettende kracht en rusteloze ijver, geboren uit de mensen ten welvaart en zegen - stil, wie fluistert daar zacht: en vaak ook ten moordenaar[8]?

Zie, in de voorhoven van deze zijn werkplaats, daar stoken de dienaars een vuur van bedwelmende hitte. Uit vluchtige sluimer ontwakend, rekt hij en spant hij zijn leden en spieren. Krachtig heft hij zijn ijzeren armen omhoog, en - wanneer hij ze heft, dan grijpen zijn vingers in stang en in drijfwiel; dan stampen zijn voeten op kammen en staven; dan wielen en keren ontelbare raders; dan snort het en gonst het en bonst het alom, en trilt er zijn stem als met donderende klank: voort raderen, voort; schept haastig de mensen uit ruwe wol een kostelijke draad voor een koesterend dekkleed.

En 't snort en het dreunt en bonst er nog sterker, en altijd die stem:

- Voort raderen, voort!

6 bedoeld wordt een schoorsteen • 7 De geest van de vooruitgang • 8 De uitvinding van de 'stoommachine' maakte massale productie in fabrieken mogelijk, maar zorgde ook voor veelongelukken.

3

Ik weet niet waar Saartje gebleven is. Een groot doch somber gebouw is zij binnengegaan; een steile trap heeft zij beklommen en, hijgend naar de adem, is zij verdwenen in een van de zalen van de uitgestrekte stoom-wolspinnerij.

Evert, die zijn broertje in de eenzame straat heeft achtergelaten, moet haar al spoedig gevolgd zijn; ook hem ontdekt u niet meer.

Bent u een vreemdeling in dit verblijf, dan ziet u aanvankelijk slechts weinig.

Wel flonkeren er, in afwachting van de naderende morgen, een menigte gasvlammen, doch het licht wordt gedurig onderschept en gebroken door een aantal gevaarten, die, zich onbewust, hun gestadige arbeid verrichten. Wees voorzichtig dat uw kleed niet gevat wordt door een van de vele machineraderen, die u bij de nauwe doorgang van weerszijden bedreigen, en - let op de grond, dat uw voet niet haakt in de brede pees die ginder die grote schijf in beweging brengt. Die schijf, ‘t is het hoofdrad van de trommel van de schrobbelmolen, de machine die de vastgepakte wol in losse en platte vlokken te voorschijn brengt.

En er naast, dat andere werktuig, dat is de kaartmachine die eeuwig de vlokkige wol blijft ontvangen, ze kaart en verdeelt in haar ijzeren binnenste, en vallen laat in donzige plokken.
En die plokken of rolletjes wol, zo lang als een arm, zo dun als een pink, en zo licht als een veer - wáár of ze blijven? Zie, vele losse raderen wentelen heen en weer, en voeren ze toe aan de grofmolen daar; zij lassen ze snel aan de plokken of draden die haast zijn versponnen, snel, ongelofelijk snel: zevenhonderd

malen in één uur, negenduizend malen op de lange dag.

Doch die losse raderen hier, zie, ze zijn van een ander fatsoen dan de grotere dáár, die er wielen en snorren om hun assen.

Niet waar, je zou zweren dat het mensen waren, heel kleine mensen die staan op hun voeten als wij; met armen en handen, zeer zwakke handjes; met aangezichten als die van ons, maar flets van kleur en slap van vormen; aangezichten waarin oogjes blinken als een laatste vonk in de bleke ashoop. Je zou zweren dat het mensen waren, akelig kleine en arme oude mannen en vrouwtjes, die gaarne hijgend zouden neerzitten bij de warme haard en de dorre handen uitstrekken naar een versterkende beet.

Niet waar, je zou zweren dat het natuurgenoten waren, arme ontzenuwde wezens van gelijke aanleg, met dezelfde behoeften als jij; maar je bedriegt je, zie slechts hoe ze wielen en keren: negenduizend malen op de lange dag voortgejaagd door de werkman die - groots als zijn oorsprong, doch gesard door zijn duivel, steeds woedender brult:

- Voort raderen, voort!

Doch u vertrouwt ons niet, hoe langer u tuurt op die kleine raders - want u v o e l t wel dat het raderen zijn, - toch ziet u helder, onbedriegelijk zeker, dat zij – geschapen tot redelijke wezens, nog met het kleed van de mensen zijn bedekt.

Immers, in ‘t midden van die bontvale rij - het helderst door een der gasvlammen verlicht, daar ziet u Saartje, het kind van Gerrit Zwarte, het arme kind dat de koorts heeft, dat zich reppen moet ongelooflijk snel en gestadig. U herkent het arme meisje wel, al schrikt u terug nu u haar droevig figuurtje in ‘t volle licht beter kunt zien.

Een hoofd, een heel hoofd is zij kleiner dan uw dochtertje, dat in dit uur gezond, ja met de rozen op de wangen, op ‘t zachte kussen te dromen ligt en zo oud is als zij.

U schrikt terug bij het beschouwen van dat vuil en flets gezichtje, met die wijde mond en die onnatuurlijk glinsterende oogjes. U wendt de blik van haar af, en uw oog blijft gevestigd op het jongetje aan haar zijde. Tien jaren oud, lijkt hij een kind van zeven lentes - wat zeg ik, een kind van zeven barre winters te zijn. Telkens en telkens werpt hij een lodderige blik op de grofspinner, die aan gene zijde van de molen zijn werken bespiedt; en - angstig rept hij gestadig de handjes, want ziet u, al twee malen heeft hij van hem een duchtige tik met de rolstok gehad, hier op de schouder, erg vals! erg vals en gemeen!

En aan deze zijde van de tweede molen, ziet u die kromme knaap daar wel staan? Zijn hoog en breed voorhoofd doet u vermoeden dat zijn geest iets meer behoeft dan een werktuigelijke arbeid voor zijn handen.

Arme onderdrukte geest! wat kan hij meer doen dan tellen, altijd tellen: Zie, zó veel plokken gelast geeft één minuut; en zestig malen dat getal maakt omstreeks een uur; en als hij diezelfde som straks driemaal verkrijgt dan is de schafttijd nabij; dan mag er het kind.....

Doch nee, zijn rust er te nemen dat mag hij dan niet; dat uur is voor zijn kwelgeest, de spinner. Immers, de grote machine, zij weet van geen rusten; immers de plokken die zij aanhoudend laat vallen, ofschoon ze niet aanstonds verwerkt zullen worden, ze moeten geraapt en op hopen gelegd.

En straks, als de spinner weer aanvangen zal, dan is er de taak

van de knaap bijna verdubbeld; want ziet u, de voorraad van heel een uur moet worden ingehaald op het nimmer vertragende werktuig, het werktuig dat altijd plokken voortbrengt; wel honderd in één minuut.

Maar toch die schafttijd, zij gunt er de kleine een uur van minder gestadige arbeid. Dat uur is hem welkom, het uur van negen tot tien. Ziet u, hij heeft een goede moeder, en die moeder heeft hem voor zijn ontbijt een koekebak gegeven, een hele-cents koekebak; die kan hij nu opeten en hij smaakt zo lekker. Wat weert zich die arme kromme knaap om zijn geel-grauwe poffer - waarvan de wetenschap leert dat hij slechts één vijfde voedende bestanddelen bevat, zo zuurachtig klef, en zo krakend van kalk of van krijtstof, naar binnen te slokken.

Doch u zult het begrijpen: daar zijn de kinderen van Zwarte en nog anderen, die hebben zulke goede moeders niet als hij; ze zien hem aan met begerige blikken, en Heintje Pink heeft gister gedreigd: dat Jaapje de helft er van mee heeft te geven, of dat hij hem anders.......

Maar Heintje ziet een andere kant uit, en het arme Jaapje greinst van genot nu hij het ziekelijk mengsel naar binnen heeft: Te t e l l e n , dát heeft hij geleerd, te d e e l e n nog niet.

En ginder nabij de fijnspin-tafels, waaraan voor 't grootste deel de meisjes haar arbeid verrichten, daar staat Heintje Pink die Jaap en zijn koekebak heeft vergeten. Zijn luid geschreeuw kunt u niet horen door het alles overstemmend geraas der machines. Terwijl hij de wol in het kaartwerktuig bracht, hadden zijn kleine vingers te zorgen meteen dat de altijd grijpende tandjes er binnen, gezuiverd werden van de vezels wol die er

kleven en groeien in het geöliede ijzer. En - ‘t was voor de derde maal in weinige weken dat die nijdige haastige tandjes hem knepen het vlees van zijn schrompele vingers; en Heintje, hij schreeuwt en hij kromt van de pijn, en de meisjes die van nabij zijn jammer aanschouwen, ze trekken voor ‘t merendeel haar oude gezichtjes in lachende plooien.

Arme, verstompte, gevoelloze meisjes. Zwakke, ellendig verdorven kinderen!

Hoe - kinderen? Nee! Toch was het voorzeker een optisch bedrog; want hoor, nu het uur is verstreken, nu klinkt met verheffing van stem en nog sterkere klank weer het woord van de vreselijken werkman:

- Voort raderen, voort!

Doch u toefde daar lang genoeg en wilt een ander tafereel.

4

Welnu, een net stenen huisje staat voor ons open. In het ruime voorhuis wordt u aangenaam getroffen door de zoete roomgeur, die het vervult, en de helderheid van maat en vaatwerk, dat u als tegenlacht. U bevindt zich in de woning van een echt Hollandse melkboer.

'‘t Is er vroeg dag in zo’n huis. Hij, de bewoner van de beide boven-voorkamers, Willem baron van Hogenstad, Jurist aan de Leidse academie, hij had daar ook op gerekend. Gisteren avond heeft hij met Koen op diens kamer Mathesis[9] gewerkt.
Na éénen heeft hij turend en turend op een hellend vlak, dat vlak al groter en groter zien worden, akelig groot, en het vlak heeft hem opgeslokt, in ééns, zonder dat hij er iets van bemerkte. Koenraad moet wel zijn best hebben gedaan om Willem weer wakker te krijgen, doch het is hem niet gelukt. Toen Willem omtrent zes uur in de morgen de ogen heeft geopend, toen lag hij op de canapé, met een kussen onder ‘t hoofd en een deken over zich heen gespreid. Ha! Koen had best gezorgd; maar - op z’n eigen kast, in z’n eigen bed, daar zou ‘t nog beter zijn. Weinige minuten later is Koenraads huisploert[10] wakker geschrikt van het hevig toetrekken der huisdeur.

Willem, diep in de kraag van zijn overjas gedoken, vervolgde intussen haastig zijn weg naar de straks genoemde woning van de melkboer. Omstreeks aan ‘t einde van een smalle straat gekomen, die hij ter bekorting van zijn weg had gekozen, heeft hij een zonderlinge vondst gedaan. Daar lag een knaapje, ellendig gekleed, met het hoofdje rustend op de kleine arm, en die arm gekromd op de scherpe rand van een lage stoep.

Wat waren zijn wangen koud. - Was hij dood? Neen, zijn

9 wiskunde • 10 kamerverhuurder, huurbaas

ademhaling ging vrij geregeld. Maar wat te doen met dat kind:

Hem meenemen! Waarachtig! Zo'n arme drommel!

Ha! dat was een goed besluit; het moet wel voortkomen uit een onbevangen edelaardig gemoed. 't Was niet het gevolg van berekening, omdat geen andere hulp er nabij was. Neen, meenemen! waarachtig dat was het e e r s t e , en 't bleef zo.

Bravo, zoon van Minerva[11]! U bent er één van het echt oud Hollandse bloed. Bravo, Willem van Hogenstad, nu toont u dat u van adel bent, niet slechts van de adel die telt de kwartieren in 't wapen[12], maar van die diepere adel der ziel.... Doch stil, ga niet voort, of hij smijt u naar 't hoofd dat u DE KLAPLOOPER[13] bent.

Een half uur later staat de zwaarlijvige echtgenote van Baks, de melkboer, op de drempel van een van de mooie kamers, die haar voorname student tot zit- en studeerkamer dient. Zij kan 't zich ter wereld niet begrijpen hoe menheer zo'n vuil schandaal van de straat mee naar boven heeft gedragen. Goddank, ze houdt van helder en netjes, weet je, en nou ligt daar op de andere kamer zo'n smerig sesjet[14] in menheers ledikant, en de hemel mag weten wat voor ontuig hij mee in huis heeft gebracht.

'Wil j'ns kijken?' fluistert van Hogenstad, terwijl hij de jufvrouw wenkt hem in de achterste kamer te volgen, en haar tegelijk - half ironisch, half ernstig - een knipoogje geeft.

'Kijken! wát zou ik kijken!' prevelt de jufvrouw, terwijl zij met krakende tred de jonker[15] volgt, de jonker, die op zijn tenen lopend, haar naar het ledikant in de andere kamer is voorgegaan en nu het groen damasten gordijn ter zijde schuift.

'Hoe vin je dat, hê?'

11 Romeinse Godin van de Wijsheid • 12 de delen (vakken) van het familiewapen • 13 profiteur, iemand die niet werkt maar leeft van het geld van anderen • 14 verbasterd Frans (Sujet): hier: een onbeschaafd of onguur persoon • 15 jonkheer, iemand van adel.

‘Hoe ik dat vind…? Mag ik reis[16] vragen, hoe uwes Mama dat zou vinden?’

‘Heb je wel eens op straat geslapen, jufvrouw Baks, met ‘en stoep tot je kussen…?’

‘Lieve hemel, ikke!’ roept de jufvrouw; ‘ik ben Goddank ‘en fassoenlik-manskind, maar weet je waar zu’k gespuis van afkomstig is,’ - en zij wijst met haar vlezige vinger op de arme Sander, die in Willems ledikant zo kostelijk te slapen ligt, ‘van ‘t repalje[17] weet je, uit de febrieken; van ouwers die zuipen en luieren en d’r eigen onmondige vlees voor de kost laten zorgen, zie je, weet u menheer, van zu’k repalje.’

‘Zo, jufvrouw Baks.’

‘Ja van volk dat z’n eigen vader en moeder voor ‘en glas jenever aan de galg zou helpen; maar wil ik je reis wat zeggen, menheer, als je van ‘en ouwer mens ‘en goeije raad wilt aannemen, pas op dat je je vingers niet brandt; ‘t vuilmaken van je eigen boel en ‘t gebabbel in de straat wil ik daarlaten, maar met je dat verwaarloosd en liederlijk sesjet heel christelijk aan te trekken, ga je vlak buiten je boekje. Als we ‘t avond of morgen zo’n zuiplap in de deur krijgen, die mijn of m’n man ‘en maling schopt, omdat we z’n kind van ‘t febriek hebben afgehouwen, dan bent uwes responsabel[18]; iederman blijft baas over z’n eigen kinders; als uwes Mama ….’

‘Wil je klaar zetten[19], jufvrouw Baks!’

Lieve hemel, wat zette ie vreselijke ogen op.

‘Jawel menheer; twee kadetjes, niewaar?’

‘Zes kadetjes en tien krentenbroodjes, jufvrouw Baks.’

Gruns watte oogen! ‘Koffij- of theewater, menheer?’

16 eens • 17 gespuis,gemeen volk • 18 verantwoordelijk
19 opdienen (van eten)

‘CHOCOLADE-WATER, jufvrouw Baks!’

Jufvrouw Baks maakt rechtsom-keert, en als ze langzaam wegschommelt, dan mompelt ze bij zich zelf: Om zo’n vuil opraapsel ‘en fassoenlik mens nog te schandaliseren ook. Ze zou wél… maar d’r kamers en ‘t lieve geld. Je moet al wat doen in de wereld!

En terwijl ginder in de fabriek de grofspinner vloekt, omdat hij één van de raderen mist aan zijn molen, slaapt de arme kleine Sander zo rustig voort op het kostelijk bed van zijn weldoener.

5

Toen Willem de kamer van Koenraad verliet, toen heeft hij gerekend nog een paar zoete uurtjes op zijn bed te zullen doorbrengen; maar nu - zijn slaap is geheel en al geweken. Hij heeft het ook druk gekregen. Om de waarheid te zeggen, toen hij het ongelukkige perceeltje[20] op zijn kamer had, toen is 't hem bij een nadere beschouwing niet meegevallen. 't Begin was niets geweest; maar om nu vol te houden!

Boeh! wat een morsig boeltje. Doch een student weet zich te redden; met behulp van een mes heeft hij het kind, dat dubbend en slapend niets anders dan: och en ajasses gezegd had, de armelijke kleren van 't lijf getrokken; heeft verder het steenkoude kind haastig een oude wollen overjas om de droevig tengere leden geslagen, en, na hem vervolgens op zijn bed te hebben gelegd, heeft hij de dekens over hem heen getrokken, hoog-op tot aan de neus, nog hoger tot aan de oren; zo'n arm wezen!

't Was geen wonder, dat de jonge baron die vunzige kleren van 't ventje met de tang in de kachel wierp. Fluks een paar turven er op gelegd en toen het boeltje in brand gestoken, zag hij alras hoe de vlammen eensklaps zowel van boven als van onder uit de kachel sloegen. Ja, jufvrouw Baks heeft gelijk. Als je zo'n ouwe winkel opruimt, dan krijg je een vlam en een rook van geweld; maar, 't is heel gauw gedaan; 't heeft niets te beduiden.

Een groot uur later ontwaakt de arme Sander uit een diepe slaap. Eerst tuurt hij geeuwend een wijle suf voor zich heen; maar dan, dan spalkt hij de ogen open, al wijder en wijder; steekt zijn hoofdje buiten het ledikant en werpt een onbeschrijflijk angstig verbaasde blik in het keurige slaapvertrek, waarin hij getoverd is.

20 hier: gevalletje.

Een angstig geween roept eensklaps de jonker.

Bij het zien van de voorname heer, die hem haastig nadert, duikt het schreiende kind vreesachtig terug en verbergt zijn hoofd in het kussen.

'Zo, kleine slaper, ben je al wakker,' zegt Willem met zijn vriendelijk welluidende stem, en laat er aanstonds op volgen:

'Zeg, lust je een boterham?'

Dat laatste woord werkt machtig. Een boterham? ja, ja die lustte hij wel, en, terwijl hij door de tranen heen een tweede blik op de vrager werpt, doch ook aanstonds zijn ogen weer neerslaat, glijdt een nauwelijks hoorbaar ja hem van de lippen.

Ik weet niet of u zou gelachen hebben, indien u Willem opnieuw met het altijd vreesachtige knaapje had zien tobben en sollen; wanneer u gezien had, hoe hij hem tilde van 't bed, hem dwong de voeten te steken in een paar wollen kousen, die nog veel langer dan zijn hele beentjes waren; hoe hij de dunne armpjes door de mouwen van de oude overjas trok en die mouwen, ter vrijmaking van de handjes, meer dan halverwege opsloeg; toen hij het arme zo wonderlijk toegetakelde manneke in zijn zit- en studeerkamer op de canapé[21] deed plaats nemen, hem overlaadde met vet geboterde broodjes en krentenbollen, en verder onthaalde op een enorme kop van de fijnste waterchocolade. Ik weet niet wie er zou gelachen hebben om de inderdaad overdreven goedheid van de student, maar zeker, zeer zeker zijn lieve moeder niet; zij zou een traan hebben weggepinkt; zij zou.....

Doch genoeg, de zoon denkt het allerminst om zich zelf; hij heeft slechts ogen voor het arme schaap, het knaapje dat zeker

21 **zitbank**

één van die ongelukkige fabriekskinderen is waarvan men hem wel eens verhaalde, één van die ongelukkige wezens die geboren worden met de vloek dat hun lichaam - niet een tempel, maar een ellendige kerker[22] zal zijn voor de geest, de geest, die sprank van het eeuwige, van het ideaal: die sprank der Godheid zelve.

Nu Willem zo'n schepseltje van nabij ziet, nu is het hem onbegrijpelijk dat hij vroeger, als er sprake was van hun rampzalige toestand, dat hij dan zo koud is gebleven.

Maar, zó zijn de mensen, ze moeten z i e n om te gevoelen; ze lezen in hun Nieuwsbladen van de duizenden slachtoffers van de mijnen en van de honderdduizenden in de bloedige oorlog. Ja, 't heet dan v e r s c h r i k k e l i j k , maar ook aanstonds, aanstonds plooit weer een lach hun mond, want daarnaast - in het nieuwsblad daar worden ze vergast op een aardig avontuur. Ja, zo zijn de mensen, zo zijn wij, wij mensen!

We moeten zien van nabij, we moeten horen en tasten; maar wij schuwen de ellende en houden haar gaarne van verre.

Ei zie dan en luister nog even. 't Zal nu zo akelig niet zijn, misschien zelfs om om te lachen.

22 gevangenis, meestal ondergronds.

6

‘Ben jij ‘en prins?’ klinkt het zachtjes van Sanders lippen, en het jongetje, wiens vrees na het kostlijk onthaal voor een groot deel was geweken, werpt een schuwe blik op zijn gastheer, doch slaat de ogen ook aanstonds weer neer.

‘Ik? wel nee!’ lacht Willem, uit zijn gemijmer ontwakend, ‘maar - áls ik het was, zou je dan wel altijd bij zo’n prins willen blijven?’

‘Ja wel,’ zegt Sander.

‘Waarom?’

‘Om ditte!’ zegt de jongen en likt nog eens langs de rand van de grote chocolade-kop.

‘Hadt je dat nooit geproefd?’

Het ventje grinnikt als of hij wil zeggen: Dat kun je begrijpen. “k Docht eerst dat het mosterd was,’ zegt hij iets later.

‘Mosterd?’

‘Ja, die haalt moeder in een potje, en ‘s middags als we van ‘t febriek kommen, dan krijgen we aardappels met zo’n beetje mosterd in ‘t water.’

‘Niets anders?’

‘Ja, soms wel een scheutje azijn. Vader en moeder eten meestal spek, maar da’s gallig voor de kinders zegt moeder.’

‘Beesten!’ roept Willem.

Neen, Sander, schrik maar zo niet; dat geldt niet u of een van uw’s gelijken; hoor maar, hij vraagt u weer vriendelijk:

‘En hoe heet je vader?’

‘Dat weet ik niet,’ is het antwoord.

‘Maar jij, hoe heet jij?’

‘Sander Zwarte.’

‘En wat doet je vader?’

‘Hè, hè,’ grinnikt de jongen: ‘moeder zegt zuipen.’

‘Maar wat is hij van zijn ambacht?’

‘Ambacht?’ grinnikt het kind..... daar had hij nooit van gehoord.

‘Waar verdient hij zijn centen meê?’

‘Dat doen wellui.’

‘En hoe oud ben je al, ventje; ben je al zeven?’

‘Ikke,’ zegt het jongske; ‘ikke ben tien.’

Ongelooflijk! zo’n worm! ‘Dus moet je zeker in de fabriek werken?’ vraagt Willem opnieuw.

Angstig kruipt het jochie inéén. Die vraag, ze had hem eensklaps aan zijn plicht, aan zijn vreselijk lange dagtaak herinnerd; aan de spinner die hem zijn loon onthouden, aan de vader die hem ranselen, aan de moeder die hem geen eten zal geven, en bevend zegt hij: Maar ‘k had ook zo’n slaap, en gister avond toen ik dertien of veertien uur gelast had, toen dreigde de spinner dat ie me zou kielhalen, als ik weer stond te hangjassen, zeidie.

‘Kielhalen!’ herhaalt de student met samengetrokken wenkbrauwen; ‘kielhalen, wat is dat?’

‘Ja, dat weet ik niet,’ herneemt de jongen, en - angstig rondziend, als vreest hij dat iemand hem beluistert, vervolgt hij: ‘maar ze zeggen dat ie achter z’n bast ‘en emmer met water hèt staan; en als nou ‘en slecht kind - zo zegt ie - z’n luie ogen niet open wil houwen, dan douwt ie ‘em even met ‘t hoofd in de emmer: tenminste als ‘t opperste menheer van ‘t febriek d’r niet bij is; maar ‘t zal niet waar wezen; hè zo koud!’

Ja koud, ijzig koud, om van te rillen!

'En ga je ook school?' vraagt Willem weder, na een ogenblik van sombere stilte.

Zie - tegenover het jongetje tot wie de vraag was gericht, daar staan in de brede en nette boekenkast - slechts weinige achter een groen gordijn verscholen - de bronnen en schatkamers van wijsheid en wetenschap, van deugd en van recht, van beschaving en godsdienst: daar staan de klassieken die getuigen hoe voor tientallen eeuwen de geest van de mens reeds krachtig streefde naar het schoonste ideaal: de eeuwige volmaking van de geest.

Daar staan ze, de wetten der Oude Romeinen die reeds de zwakken beschermden tegen het staal van de moordenaars; daar staan ze in de bontste mengeling dooreen, die wijzen en geleerden, die Godvruchtigen en zedenmeesters van vroegere en latere tijd, en het is alsof ze luisteren, aandachtig luisteren naar de antwoorden van dat kind.

Neen, naar school gaat hij niet. Naar school kan hij niet gaan, want dertien, veertien, ja vijftien uren moet hij werken - staand werken, op één dag. Naar school gaat hij niet, want het dagloon zou dan minder worden en voor vader en moeder te schadelijk zijn.

Boeken? Neen, boeken heeft hij nooit gezien.

Ja! als dát daar tegenover hem, boeken zijn, dan weet hij 't wel: dat zijn bijbels; moeder heeft er ook zo een, en ze zegt: 'en dominee is een bedrieger.

Wat een dominee is? Dat weet hij niet. Of, ja, die woont in de kerk. En wat de mensen zondags gaan doen in de kerk? dat kan hij niet zeggen; want hij is er wel in geweest, maar heeft toen

geslapen.

En waar het brood van gebakken wordt? dat weet hij niet.

En dat de tafels en stoelen van het hout van bomen gemaakt worden, dat weet hij evenmin; ja zelfs nooit heeft hij gehoord vanwaar de wol afkomstig is, die reeds bij duizende ponden door zijn handjes ging; noch heeft hij vernomen dat van dezelfde draden, die hij laste, een kleed wordt geweven, zo als er nu een - zo warmpjes om zijn lijfje sluit.

Hebt u dat gehoord, grote mannen van de oude en nieuwe tijd? Niet waar, dat was een droevig examen in de aloude en wijd vermaarde academiestad. Mij dunkt, ik zie de gulden rugtitels verbleken op de werken van uw geest; ik zie ze huiveren en inéénkrimpen de vruchten van uw hart of verstand; u wenst dat het gordijn van de brede boekenkast u scheide van dat ongelukkige voorwerp, van het voorwerp dat u driest in het aangezicht slaat en u kermend toekrijst:

‘Gelogen! dat de mens een heer der schepping zou zijn.

Daar is geen vrije wil.

Daar is geen recht in de wereld, noch een rechtvaardigheid die haar bestiert.

Daar is...’

Doch wij grijpen het gordijn en schuiven haar voor de brede boekenkast, en tegelijk voor dit droeve tafereel.

Nogtans onze taak is daarmee niet ten einde gebracht. Wij hebben nog twee taferelen.

Het eerste ziet u in een schoon doch fantastisch licht; het tweede in het diepe zwart van de nacht, wanneer slechts één enkele sterre er breekt door de voortgezweepte wolken.

7

En dat eerste tafereel.

Zie, in dat schitterende kunstlicht, lieflijk als het schijnsel der maan, hel als de zon, blinkend als goud en zilver dooréén gemengeld, daar ziet u, te midden van een lachend plantsoen, een jongeling; u herkent hem terstond; ‘t is de wakkere edelman, die zich toerust met de kennis om later te waken voor de rechten van de mensheid; ‘t is Willem van Hogenstad.

Aan zijn zijde staat een teer doch aardig jochie, dat netjes en helder in de kleren, te midden van de rijkdom en pracht van een te voren niet gekende natuur, de ogen telkens met de uitdrukking van dankbaarste verrukking en van innigste gehechtheid tot zijn weldoener opslaat.

Dat jongetje is het arme fabriekskind, het kind van Zwarte; het knaapje dat door de macht van het geld gered werd uit zijn ellendige staat, en opgevoed en onderwezen zal worden, om mens te zijn, w a a r a c h t i g mens!

‘t Is wel jammer dat zulk een kunstlicht zo spoedig voorbijgaat. Het schone tafereel is verdwenen. Wij staan in het duister, in ‘t nachtelijk zwart. Hoort u daar ginder - dáár in die donkere hoek, dat klagende stemmetje wel. Het kermt om - water..... water! Ontelbare malen hoort u dat: water! En dan, als werd het stemmetje moe van altijd datzelfde woord, dan kreunt het: Dorst, dorst!

Ouders! hoort u uw kind dan niet. Moeder Zwarte, weet u ‘t niet dat uw arme Saartje, met brandende lippen en tong, naar een teugje smacht, en te zwak is om ‘t zelf te pakken?

Maar de moeder, zij slaapt; en de vader, hij ronkt. Vóór het

te bedde gaan heeft de beschonken man gezegd, dat hij die fratsen wel kende en - als ze te lui was voor haar werk, dat ze zich dan, net als Sander, ook maar door zoo'n sinjeur[23] moest laten oprapen; dat gaf nog betere rekening. En de moeder heeft gemeend dat het zo erg niet zou zijn, als ze maar eens goed warm kon worden; en zij heeft het bibberende meisje met een rok, waarvan zij zich bij het te bedde gaan ontdeed, wat beter toegestopt. Toen de moeder dat gedaan heeft, toen was het dat er een klein, een heel klein sterretje tussen de zwarte wolken doorblonk.

Maar nu, nu is 't weer nacht, pikduistere nacht; want ook de stormwind heeft de gasvlam uitgedoofd, die er nog brandde niet ver van Zwarte's woning. En daar s l a p e n de ouders, die, al ware het uit lage zelfzucht alleen, te waken hadden bij het bed van hun doodzieke kind.

En dat kind, het kan niet meer zeggen dat ze dorst heeft; haar lippen zijn als verschroeid; haar mondje is vuur van binnen; in haar hoofdje bonst en giert en dreunt het. Dat doet de koorts, de hete verslindende koorts. Zo'n arm verzwakt schepseltje is niet in staat om die koorts te doorstaan.

En - niemand hoort er haar telkens stiller en doffer gekreun.

En niemand ziet er het klamme zweet daar parelen op het dof gezichtje; en niemand hoort er - neen! niemand hoort er, na zes uren strijd, dat laatste, dat allerlaatste zacht pijnlijke snikje, het snikje dat klinkt als een dankbaar zoetvloeiend..... verlost!

En daar buiten, daar buldert de stormwind als met dondrenden weerklank:
- Vermoord! vermoord!

23 verbasterd Frans: Heer.

8

En dát, dát is nu die wond van de arme academiestad.

Zij is afgrijselijk! U begrijpt het nu wel, dat het een dringend verzoek is om artsenij, waarmee de boodschapper zich belastte. Een verzoek? Neen, een smeekschrift; want hij is de eerste boodschapper niet; hij dringt slechts tot spoed.

V e r m o o r d ! V e r m o o r d ! buldert de wind. En ja, die arme fabriekskinderen, ze worden vermoord naar ziel en naar lichaam.

In een nieuwe vorm gaf ik u die oude, maar des te vreselijker waarheid. Slechts wat ik zelf gezien of gehoord, of ook door ooggetuigen heb vernomen, gaf ik u weer in vluchtige trekken.

En dat mijn verhaal u niet heeft voldaan, dat u het ‘niet mooi’ hebt gevonden, zie, dat zou mij verheugen, indien ik u maar getroffen had; indien u maar diep voelde, dat daar ginds natuurgenoten, zwakke kinderen, armelijk gekleed en ellendig gevoed, 13-14-15 uren daags moeten werken, ja - somtijds nog bovendien de hele lange nacht waarop de zondag moet volgen.

En een groot deel van die ongelukkige schepsels, ze zijn de kostwinners voor hun luie onbarmhartige ouders, ze zijn....

Doch immers, ik heb ze u geschetst, naar waarheid geschetst al sprak ik u niet van de verregaande zedeloosheid die hen almede besmettend omringt; en gelooft u mij niet: welnu, bezoek de Leidse fabrieken; gij zult z i e n en, zo uw hart al aanstonds niet bloedt, dan, dan zult u toch voorzeker - weergekeerd in uw woning, bij het aanschouwen van uw eigen lief en bloeiend kroost, moeten uitroepen: Grote God! Bestaat zulk een ontzettend kwaad in ons dierbaar Nederland, in het land welks groots verleden van vrijheid spreekt en van recht

voor allen! Goede God, wordt er dan niets gedaan in ons lieve vaderland voor die honderden, ja duizenden van rampzaligen, die er vermoord worden, ja vermoord!

En al zijn die ellendige ouders ook vergeeflijk, ja onschuldig als u wilt, onwetende, ontzenuwde wezens als ze veelal zelf van jongs af waren; en al zien ook veel van de fabrikanten, met deernis neer op de ellende die hen omringt; al geven vele brave rechtschapen mannen onder hen u de oprechte verzekering, dat ook ZIJ zo vurig wensen die armen enigzins te kunnen opheffen uit de deerniswaardige toestand waarin zij verkeren, zij fluisteren u toe: ‘Wat we willen, wij kunnen het niet; één is er die ‘t ons belet, en haar naam is: CONCURRENTIE!’

Hoe! zou zij de moordenaresse van die arme kinderen zijn, zij de schone kloeke vrouw die de leuze van vrijheid in haar banier voert? Ja, zij is het! En de schone vrouw, die zich baadt in de wierookgeuren die men haar toezwaait, ze zondigt bedwelmd, door die geur.

Haar leuze van vrijheid, zij voert ze hoog, schaamteloos hoog. ‘Vrijheid! ja vrijheid voor allen en alles!’ gilt ze in dolle overmoed: ‘Wie zal er de ouders het recht over hun kinderen ontnemen; wie zal ze gelasten hun arbeid te verlichten of hen naar school te sturen; wie - wie zal MIJ beletten.......’

Zwijg, schone waanzinnige vrouw. Weet u ‘t dan niet hoe de Staat - en rechtvaardig – de arme gevallene, die uit schaamte haar kind vermoordden, de vrijheid ontneemt, Goddank, slechts zelden haar leven? Ha! voor die ongelukkige de kerker en voor u de dartelste vrijheid; u die boeleert[24] met de gouddorst en duizenden kinderen vermoordt, zonder blozen vermoordt naar

[24] **ontucht pleegt.**

ziel en naar lichaam.

Neen! ik zeg het u, het uur zal weldra slaan, waarin men u kerkeren[25] zal, ja kerkeren in de banden van een zegenrijke wet!

Doorluchtige Vorst! Grootmachtige wetgevers in de Staat! Ziet, daar valt de smeekbrief neer voor uw voeten.

Nogmaals, ten laatste: de stad en haar zusters, zij snakken naar redding en artsenij. Gij vraagt de boodschapper niet waar het kruid is te vinden, het kruid dat hulpe kan geven. Gij weet het wel: Daar ginds, aan de andere zijde van de Oceaan, daar bloeit en daar tiert het op Engelands bodem[26]; daar behoedt een schone zegenrijke wet die arme, a r m e fabriekskinderen voor de ellendige toestand, waarin zij hier verkeren. Dáár zijn hun werk-uren minder in aantal; daar gaan ze naar school en worden ze onderwezen, drie, ja vijf uren per dag. En de onderwezen kinderen worden bekwame werklieden, en de nijverheid, zij bloeit er; en ik bid u, waarom zouden wij bij onze overzeese buren, ja zelfs bij het grootste deel ook van de minder ontwikkelde Staten van Europa ten achter staan?

Maar wat spreek ik van artsenij te zoeken in den vreemde; uw wijsheid zal het weten te vinden op eigen bodem, naar eigen behoeften. Neen, ik vraag u niets meer dan een wet in het belang van die ongelukkigen. Het tafereel, dat ik schetste van de edele knaap met het jongetje aan zijn zijde, het was in een kunstlicht geplaatst.

Dat beeld zou een uitzondering k u n n e n zijn; een toekomst voor die armen kan het niet worden. Die minvermogende kinderen, ze moeten werken en zij zullen en kunnen het indien u zich over hen ontfermt; ja ze zullen meer

25 opsluiten • 26 Al sinds 1812 kende Engeland een wet die verbood dat kinderen onder de 9 jaar in textielfabrieken werkten, en kinderen van 9 tot 16 jaar niet langer dan 12 uur per dag, en nooit ´s nachts.

doen dan nu, immers nu zijn ze verlamd en ontzenuwd, en de ervaring heeft elders geleerd, dat te veelvuldige arbeid de industrie nadelig wordt, terwijl meer rust en onderwijs voor die kleinen haar krachtig verheft.

O, Doorluchtige Vorst! en Grootmachtige wetgevers in de Staat! gelooft ze niet die valse boodschappers, indien ze komen mochten, die u zouden verhalen, dat de hulp, die wij van u afsmeken, een onnodige is. - Zij zouden l i e g e n !

Maar neen, komen zullen ze niet; want ik zeg u: Zij, zij zouden metterdaad de ellendigen zijn, die de schone vrouw tot ontucht en kindermoord verleidden. Die boodschappers, ja, ze zouden verbleken, indien u hen krachtig beticht dat zij dus inderdaad de moordenaars van onze arme fabriekskinderen zijn. Neen, daar zal er geen komen, die u driest in het aangezicht zal werpen dat daar geen moord geschiedt in de volle zin van het woord.

Ik bid u, laat mij begaan met hem die het wagen zou durven; ik vraag hem dan zacht: Zeg, ongelukkige, hebt u dan dat ene kamertje vergeten, het kamertje met de reinigings-machine van het ruwe katoen, waarbij het kind in slechts luttele jaren zijn rampzalig leven aan de win - - laat ‘t zachter klinken – aan de sleurzucht ten offer brengt?

Zie - zie, dan verbleekt hij en sluipt hij weg.

Maar ik weet het, daar zullen, daar kunnen geen boodschappers komen, om tegen mijn zending te getuigen.

Hoor maar, hoor! de arme stad zij kermt te luid en steunt van de pijn.

Doorluchtige Vorst! Edele en Grootmachtige wetgevers in de

Staat! Ziet: aan uw en mijn kleren, waaraan de handjes van die kleinen werkten, kleven droppelen bloed; ja de droppelen bloed van de arme in Nederland vermoorde fabrieks-kinderen.

O! toeft dan geen ogenblik langer, zendt de hulp die U gebieden kunt; dat heeft haast, grote haast. Doet de stad verrijzen uit haar nood, en haar zusters met haar; en dan, dan zal er een stem suizen door uw zielen:

- Wél u[27], dat u hebt samengewerkt - niet tot leniging, maar ter voorkoming van ellende en jammer;

- wél u, dat u de Nederlandse Nijverheid een schonere toekomst hebt gewaarborgd;

- en wél u, wél u bovenal, dat U die armen daar ginds - en nu zonder geld naar ziel en lichaam gered en WAARLIJK HEBT LIEFGEHAD.

J.J. Cremer, ‘s Gravenhage, 23 Febr. 1863.

27 Wél u: Het was goed van u / Het zou goed van u zijn